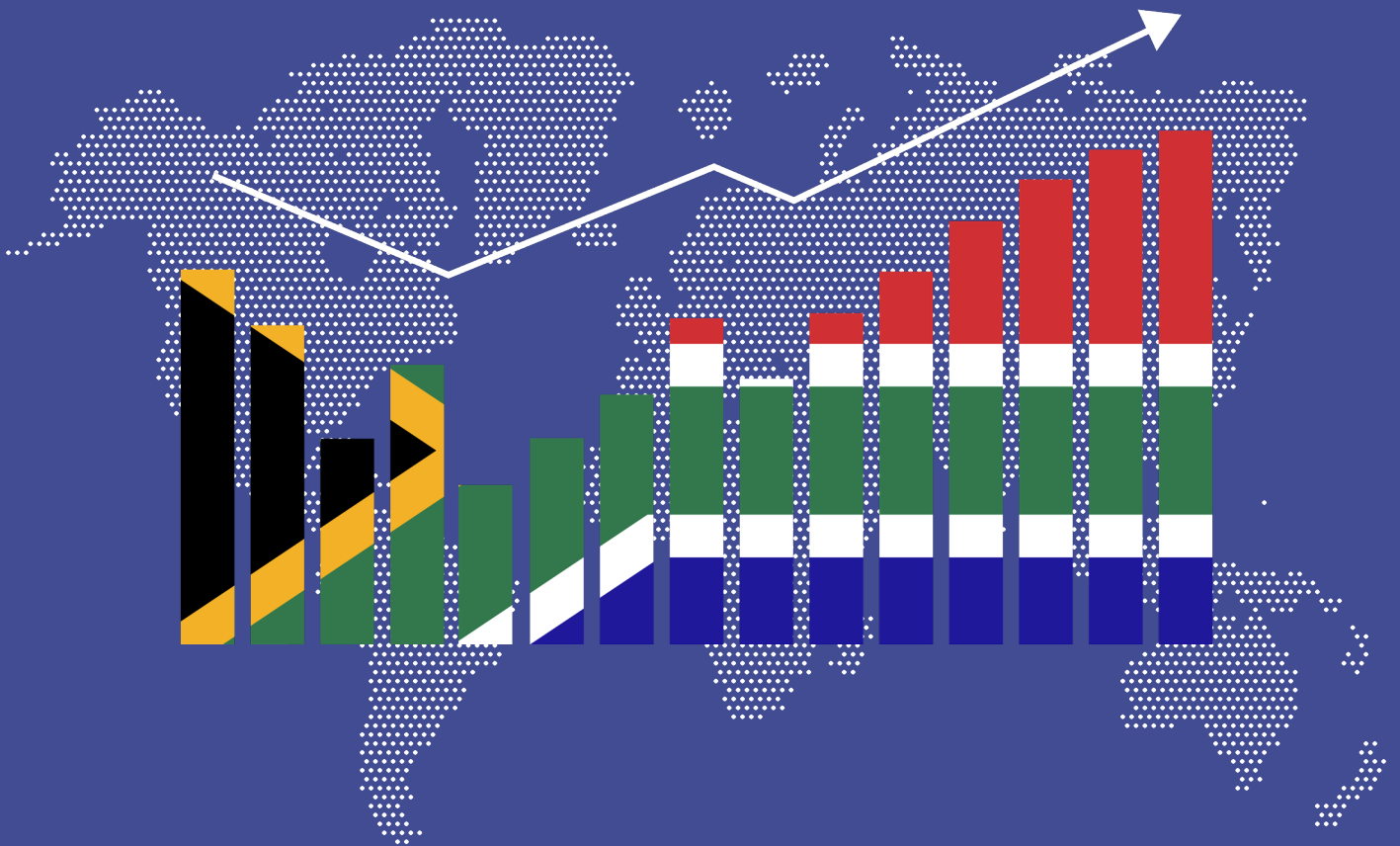

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

دیپلماسی اقتصادی آفریقای جنوبی (روند پژوهی اقتصاد سیاسی جهانی)

شهریور ۱۴۰۲

شناسنامه گزارش

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

عنوان:

دیپلماسی اقتصادی آفریقای جنوبی
(روند پژوهی اقتصاد سیاسی جهانی)

مدیریت اقتصاد کلان و آینده پژوهی

تاریخ انتشار: شهریور ۱۴۰۲

واژه‌های کلیدی: آفریقای جنوبی، سیاست تجاری، دیپلماسی اقتصادی، ساختار نهادی، اصلاحات رویه‌ای،
تعرفه‌ها، شرکای تجاری

نشانی: تهران، خیابان طالقانی، نبش خیابان شهید موسوی (فرصت)، پلاک ۱۷۵

فهرست مطالب

۵	خلاصه مدیریتی
۷	آفریقای جنوبی در یک نگاه
۸	سیاست تجاری آفریقای جنوبی
۲۴	ارزیابی سیاست تجاری آفریقای جنوبی
۲۵	روابط تجاری ایران و آفریقای جنوبی
۳۰	توصیه‌های سیاست‌گذاری

خلاصه مدیریتی

- سهم آفریقای جنوبی از تجارت جهانی در سال ۲۰۲۲ به میزان ۰.۵ درصد بود. این بدان معناست که آفریقای جنوبی در سال ۲۰۲۲ کالاها و خدماتی به ارزش ۲۳۷.۵۶ میلیارد دلار صادر و وارد کرده است.
- مهم‌ترین مقاصد صادراتی آفریقای جنوبی در سال ۲۰۲۲ عبارت بودند از: اتحادیه اروپا (۱۸.۹ درصد)، چین (۱۱.۵ درصد)، ایالات متحده (۸.۴ درصد)، بریتانیا (۵ درصد) و ژاپن (۴.۵ درصد). در حوزه واردات نیز اتحادیه اروپا (۲۶.۲ درصد)، چین (۲۰.۸ درصد)، ایالات متحده (۶.۴ درصد)، هند (۵.۲ درصد) و بریتانیا و عربستان سعودی (۳.۹ درصد) مهم‌ترین شرکای تجاری آفریقای جنوبی محسوب می‌شوند.
- به طور تاریخی آفریقای جنوبی دارای یک سیاست تجاری نسبتاً حمایت‌گرایانه با تعرفه‌های بالا و محدودیت‌های گسترده بر واردات بوده است؛ با این حال سیاست کلان در اوایل دهه ۱۹۹۰ با پایان حکومت آپارتاید و ادغام مجدد در اقتصاد جهانی به تدریج تغییر کرد و این کشور در سال ۱۹۹۵ به عضویت سازمان تجارت جهانی (WTO) درآمد.
- تنوع بخشی به شرکای تجاری، ترویج یکپارچگی منطقه‌ای، حمایت از صنعتی شدن و رشد اقتصادی، حمایت و ترویج روش‌های تجارت منصفانه، شمولیت منافع ناشی از تجارت، توجه به ملاحظات توسعه پایدار و تسهیل تجارت، توسعه زیرساخت‌ها، توسعه تجارت آزاد، تحکیم دستور کار آفریقا، ارتقای همکاری جنوب-جنوب و تقویت مشارکت‌های استراتژیک اصول راهنمای سیاست تجاری آفریقای جنوبی هستند.
- معماری دیپلماسی اقتصادی آفریقای جنوبی شامل لایه‌هایی از هماهنگی میان ادارات دولتی، آژانس‌های تخصصی، استان‌ها و طیفی از مشارکت‌های دولتی و خصوصی است. هدف این ساختار نهادی؛ توسعه و اجرای یک استراتژی واحد است که منافع اقتصادی آفریقای جنوبی را در جهان در حال تحول به پیش می‌برد.
- ساختار سید صادراتی عمدتاً حول کالاهای اولیه شکل گرفته است. وابستگی صادرات این کشور به چند بازار بزرگ و ساخت‌یافته، هزینه بالا و رقابت پذیری نامناسب محیط اقتصادی سبب شده تا آفریقای جنوبی رشد محدودی را در حوزه صادرات تجربه کند.
- اقتصاد آفریقای جنوبی در کل یک اقتصاد کوچک و باز است و با توجه به اینکه اقتصادهای کوچک اتکای بیشتری به تجارت بین‌المللی دارند، سهم ۰.۶ درصدی این کشور از تولید ناخالص داخلی

- جهان بیانگر نیاز این کشور به ارتباط با اقتصاد بین الملل است.
- از مجموع ۵۳,۱۶ میلیارد دلار صادرات ایران در سال ۱۴۰۱، آفریقای جنوبی تنها ۰,۵۷ درصد را به خود اختصاص داده است و از این نظر در جایگاه پانزدهم در میان شرکای تجاری ایران قرار گرفته است.^۱ در حوزه واردات نیز این کشور از مجموع ۵۹,۶۵ میلیارد دلار واردات ایران با اختصاص ۰,۰۲ درصد به خود، در جایگاه ۱۱۹ قرار گرفته است.
 - ایران و آفریقای جنوبی در سال‌های گذشته دارای کمیسیون مشترک اقتصادی بوده‌اند که این کمیسیون به دلیل حجم اندک تجارت دوجانبه و غیررقابتی شدن بازار آفریقا برای تجار ایرانی، در سال‌های اخیر غیرفعال شده است.^۲ در چارچوب این کمیسیون، دو کشور بالغ بر ۲۳ توافق داشته‌اند که هیچ یک از آن‌ها اجرایی نشده است. فعال کردن کمیسیون مشترک اقتصادی دو کشور و تلاش برای اجرایی شدن توافقاتی متعدد موجود می‌تواند در دستور کار قرار گیرد.
 - ایران و آفریقای جنوبی دارای چهار توافق‌نامه همکاری‌های گمرکی، کشتی‌رانی، خودداری از اخذ مالیات مضاعف و تشویق سرمایه‌گذاری هستند.
 - تلاش برای انعقاد توافقاتی تجاری، گفتگوهای مشترک با اتحادیه گمرکی جنوب آفریقا و گسترش مبادلات در حوزه فلزات گرانبها از جمله راهکارهای توسعه تجارت میان ایران و آفریقای جنوبی است.

۱- در حوزه صادرات کشورهای چین (۲۷.۴ درصد)، عراق (۱۹.۲ درصد)، ترکیه (۱۴ درصد)، امارات (۱۰.۸ درصد) و هند (۴ درصد) پنج شریک نخست ایران هستند.

۲- نخستین اجلاس کمیسیون مشترک ایران و آفریقای جنوبی در سال ۱۳۷۴ و سیزدهمین (آخرین) اجلاس آن در سال ۱۳۹۶ برگزار شد.
نک: سازمان توسعه تجارت

آفریقای جنوبی در یک نگاه

آفریقای جنوبی در جنوبی‌ترین قسمت از خاک اصلی قاره آفریقا قرار گرفته و ساحل این کشور با ۱۷۰۰ کیلومتر طول در میانه اقیانوس هند جنوبی و اقیانوس اطلس جنوبی مشرف است. هرچند این کشور کوچک‌ترین اقتصاد سازمان بریکس (BRICS) و گروه ۲۰ (G۲۰) است، با این حال به واسطه عضویت در این دو مجموعه، از توانایی نسبی برای شکل‌دهی به دستور کارهای اقتصاد بین‌الملل بهره‌مند شده است.

آفریقای جنوبی با ۶۰ میلیون و ۴۷۳ هزار نفر جمعیت بیست‌و‌چهارمین کشور پرجمعیت جهان^۱ و با ۱.۲۲ میلیون کیلومتر مربع وسعت، بیست‌و‌چهارمین کشور بزرگ جهان^۲ محسوب می‌شود. همچنین آفریقای جنوبی در سال ۲۰۲۲ با تولید ناخالص داخلی ۴۰۴ میلیارد دلار در جایگاه سی‌وهشتم جهان قرار گرفت.^۳ با وجود اینکه آفریقای جنوبی کشوری فدرال نیست، از سیستم غیرمتمرکز اداری پیروی می‌کند و به همین واسطه سه شهر پرتوریا (محل استقرار قوه مجریه)، کیپ تاون (محل استقرار قوه مقننه) و بلومفونتن (محل استقرار قوه قضائیه) به عنوان پایتخت این جمهوری شناخته می‌شوند؛ شهر ژوهانسبورگ بزرگترین شهر این کشور است.

بندر دوربان به عنوان پرترافیک‌ترین بندر قاره آفریقا، نزدیک به ۶۰ درصد از کل درآمد بندری آفریقای جنوبی را فراهم می‌کند و مهم‌ترین بندر این کشور محسوب می‌شود؛ بنادر ریچاردز بی و بندر الیزابت دیگر مبادی تجاری مهم آفریقای جنوبی محسوب می‌شوند.

سهام آفریقای جنوبی از تجارت جهانی در سال ۲۰۲۲ به میزان ۰.۵ درصد بود. این بدان معناست که آفریقای جنوبی در سال ۲۰۲۲ کالاها و خدماتی به ارزش ۲۳۷.۵۶ میلیارد دلار صادر و وارد کرده است. مهم‌ترین مقاصد صادراتی آفریقای جنوبی در سال ۲۰۲۲ عبارت بودند از: اتحادیه اروپا (۱۸.۹ درصد)، چین (۱۱.۵ درصد)، ایالات متحده (۸.۴ درصد)، بریتانیا (۵ درصد) و ژاپن (۴.۵ درصد). در حوزه واردات نیز اتحادیه اروپا (۲۶.۲ درصد)، چین (۲۰.۸ درصد)، ایالات متحده (۶.۴ درصد)، هند (۵.۲ درصد) و بریتانیا و عربستان سعودی (۳.۹ درصد) مهم‌ترین شرکای تجاری آفریقای جنوبی محسوب می‌شوند.^۴ عمده صادرات آفریقای جنوبی در سال ۲۰۲۲ عبارت بودند از: پلاتینیوم، طلا، الماس و آهن و کنستانتزهای آن. در همین سال واردات اصلی آفریقای جنوبی نیز شامل نفت خام و پالایش شده، خودرو و تجهیزات مخابراتی و انتشار امواج بود.^۵

1- worldometers
2- South Africa Gateway
3- Statista
4- WTO
5- OEC

سیاست تجاری آفریقای جنوبی

به طور تاریخی آفریقای جنوبی دارای یک سیاست تجاری نسبتاً حمایت‌گرایانه با تعرفه‌های بالا و محدودیت‌های گسترده بر واردات بوده است. اما این سیاست کلان در اوایل دهه ۱۹۹۰ با پایان حکومت آپارتاید و ادغام مجدد در اقتصاد جهانی به تدریج تغییر کرد. دولت دموکراتیک جدید به رهبری نلسون ماندلا و کنگره ملی آفریقا گشودن درهای اقتصاد به روی تجارت و سرمایه‌گذاری بین‌المللی را ضروری تشخیص دادند.^۱

در اواخر دهه ۱۹۹۰ و اوایل دهه ۲۰۰۰، دولت آفریقای جنوبی اصلاحات تجاری اساسی و اقدامات آزادسازی مهمی را انجام داد. این اقدامات شامل کاهش تعرفه‌های واردات، حذف محدودیت‌های کمی بر واردات، کاهش مالیات‌های صادراتی، ساده‌سازی رویه‌های بوروکراتیک تجاری و انجام ابتکارات مختلف برای ارتقای صادرات بود. محرک اصلی تغییر در سیاست تجاری، درخواست آفریقای جنوبی برای پیوستن به سازمان تجارت جهانی (WTO) در سال ۱۹۹۴ بود. به عنوان بخشی از فرایند الحاق به WTO که در سال ۱۹۹۵ به پایان رسید، آفریقای جنوبی با اجرای اصلاحات مختلف برای گشایش در رژیم تجاری خود موافقت کرد.^۲

در این فرایند تعرفه‌های واردات در روندی تدریجی از بیش از ۲۰ درصد در سال ۱۹۹۴ به حدود ۵ درصد در سال ۲۰۰۴ کاهش یافت. حداکثر نرخ تعرفه برای اکثر محصولات به ۳۰ درصد کاهش یافت. محدودیت‌های کمی بر واردات مانند سهمیه‌ها لغو شد. این اقدامات به طور قابل توجهی اقتصاد را به روی رقابت بین‌المللی باز کرد.

اجرای برنامه کاهش تعرفه‌ها سریع‌تر از آنچه سازمان تجارت جهانی خواسته بود، نشان‌دهنده تعهد آفریقای جنوبی به آزادسازی تجارت بود. به‌عنوان مثال، حداکثر نرخ تعرفه تا سال ۲۰۰۳ به‌جای مهلت اولیه ۲۰۰۷ (درخواست شده توسط سازمان تجارت جهانی) به ۳۰ درصد کاهش یافت. تشریفات اداری برای واردات و صادرات کاهش یافت. به‌عنوان مثال، تعداد نهادهای کنترل واردات از هفت به سه نهاد کاهش یافت و فرایند صادرات ساده‌سازی شد.

علاوه بر آزادسازی یک‌جانبه، آفریقای جنوبی برای حمایت از همگرایی منطقه‌ای، امکان واردات بدون عوارض گمرکی از جامعه توسعه جنوب آفریقا^۳ (SADC) را فراهم کرد. همچنین موافقت‌نامه‌های تجارت آزاد را با اتحادیه اروپا و مرکوسور (بازار مشترک کشورهای آمریکا جنوبی) منعقد کرد.^۴

1- <https://www.hks.harvard.edu/centers/cid/publications/faculty-working-papers/cid-working-paper-no.-135>

2- <https://www.imf.org/external/pubs/nft/2006/soafrica/eng/pasoaf/sach8.pdf>

3- Southern African Development Community

4- <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/11149>

دولت برنامه‌های حمایتی مانند کمک به بازاریابی صادراتی، مشوق‌های سرمایه‌گذاری و تامین مالی توسعه را برای تقویت تجارت طراحی و اجرا کرد. بعلاوه سازمان‌هایی مانند تجارت و سرمایه‌گذاری آفریقای جنوبی برای ارتقای صادرات راه‌اندازی شدند. با این حال، برخی از موانع همچنان پیش روی تجارت آزاد این کشور باقی مانده‌اند. بخش‌های حساسی مانند کشاورزی، نساجی و پوشاک همچنان از سطوح بالایی از حفاظت برخوردارند.

اولویت‌های دیپلماسی اقتصادی آفریقای جنوبی

در شرایط کنونی و پس از نزدیک به سه دهه اصلاحات در سیاست‌های اقتصادی و تجاری، اولویت‌های کلیدی دیپلماسی اقتصادی آفریقای جنوبی را به صورت ذیل می‌توان دسته‌بندی کرد:

(۱) ترویج یکپارچگی منطقه‌ای: آفریقای جنوبی متعهد به ترویج یکپارچگی اقتصادی منطقه‌ای در جامعه توسعه جنوب آفریقا (SADC)^۱ و سایر بلوک‌های منطقه‌ای در آفریقا بوده است. بر مبنای این اصل، آفریقای جنوبی به دنبال تقویت روابط اقتصادی نزدیک‌تر، تسهیل تجارت و افزایش همکاری بین کشورهای همسایه است.

(۲) تنوع بخشی به شرکای تجاری: یکی دیگر از اصول سیاست تجاری آفریقای جنوبی، تنوع بخشیدن به شرکای تجاری خود برای کاهش وابستگی به چند بازار و کاهش خطرات ناشی از اتکای بیش از حد به اقتصادهای خاص است. در قالب این اولویت، آفریقای جنوبی تعامل با اقتصادهای توسعه یافته و نوظهور در سراسر جهان را در دستور کار قرار داده است.

(۳) حمایت از صنعتی شدن و رشد اقتصادی: سیاست تجاری آفریقای جنوبی در راستای حمایت از رشد صنایع داخلی، تشویق تولید با ارزش افزوده بالا به مثابه محرک توسعه اقتصادی طراحی و اجرا می‌شود. این امر شامل اجرای اقداماتی برای حفاظت و ارتقای صنایع داخلی در صورت لزوم است.

(۴) حمایت و ترویج روش‌های تجارت منصفانه: آفریقای جنوبی از اصول تجارت منصفانه و از سیستم تجارت چندجانبه مبتنی بر قوانین حمایت می‌کند. این کشور به دنبال رسیدگی به شیوه‌های تجاری ناعادلانه مانند دامپینگ و یارانه‌ها از طریق نهادهای بین‌المللی و به‌ویژه سازمان تجارت جهانی است و می‌کوشد تطابق موافقت‌نامه‌های تجاری خود با قوانین تجارت بین‌المللی را تضمین نماید.

۱- جامعه توسعه جنوب آفریقا (SADC) یک سازمان بین‌دولتی منطقه‌ای است که در سال ۱۹۹۲ تاسیس شد و شامل ۱۶ کشور در جنوب آفریقا است. هدف اصلی آن ارتقای همکاری، همگرایی و توسعه در منطقه است. SADC بر افزایش رشد اقتصادی، کاهش فقر و بهبود استانداردهای زندگی شهروندان خود تمرکز دارد. هدف این سازمان ایجاد بازار مشترک، تسهیل تجارت و تقویت صنعتی شدن از طریق توافقنامه‌ها و ابتکارات مختلف است. همچنین صلح و امنیت را در اولویت قرار می‌دهد و برای جلوگیری از درگیری‌ها و حل اختلافات تلاش می‌کند. چارچوب نهادی SADC شامل اجلاس سران، شورای وزیران، دبیرخانه SADC و دادگاه SADC است. SADC طی سال‌ها بر توسعه زیرساخت‌ها، بسیج منابع و ارتقای سرمایه‌گذاری برای حمایت از پیشرفت اقتصادی پایدار تاکید کرده است. SADC با تشویق همکاری‌های منطقه‌ای برای ایجاد جنوب آفریقایی مرفه‌تر و با ثبات تر تلاش می‌کند.

۵) شمولیت منافع ناشی از تجارت: تلاش در راستای توزیع منافع ناشی از تجارت میان بخش‌های هرچه بیشتری از جامعه یکی از اولویت‌های دولت محسوب می‌شود. در همین راستا یکی از اهداف سیاست تجاری آفریقای جنوبی توزیع مزایای تجارت به طور عادلانه بین بخش‌های مختلف جامعه است. این هدف شامل تلاش‌هایی برای توسعه شرکت‌های کوچک و متوسط (SMEs) و در نظر گرفتن تاثیر سیاست‌های تجاری بر گروه‌های آسیب‌پذیر است.

۶) توجه به ملاحظات توسعه پایدار: آفریقای جنوبی می‌کوشد ملاحظات توسعه پایدار را در سیاست‌های تجاری خود لحاظ نماید. این کوشش‌ها شامل متعادل کردن رشد اقتصادی با حفاظت از محیط زیست و توسعه اجتماعی است. در این راستا در سال ۲۰۱۷، دپارتمان (وزارت) تجارت و صنعت آفریقای جنوبی^۱ گزارشی در مورد چگونگی در نظر گرفتن ملاحظات توسعه پایدار در سیاست تجاری منتشر کرد. در این گزارش راهبردهایی مانند ترویج تولید و مصرف پایدار، کاهش فقر و نابرابری و حفاظت از محیط زیست که از طریق آن تجارت می‌تواند به اهداف توسعه توسعه پایدار کمک کند، به تفصیل مورد بحث قرار گرفته بود. آفریقای جنوبی یکی از امضاکنندگان توافقنامه پاریس در مورد تغییرات آب و هوایی و متعهد به کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای خود است. به‌عنوان بخشی از این تعهد، دپارتمان تجارت و صنعت، تجارت کالاها و خدمات سبز، مانند فناوری‌های انرژی تجدیدپذیر، لوازم برقی کارآمد و محصولات کشاورزی پایدار را ترویج می‌کند. این دپارتمان همچنین سرمایه‌گذاری مسئولانه (سرمایه‌گذاری که عوامل محیطی، اجتماعی و حاکمیتی را در نظر می‌گیرد) را تشویق می‌کند. این دپارتمان معتقد است که سرمایه‌گذاری مسئولانه می‌تواند با تشویق شرکت‌ها به اتخاذ شیوه‌های پایدارتر به ترویج توسعه پایدار کمک کند. علاوه بر این ابتکارات خاص، آفریقای جنوبی همچنین متعهد به هدف گسترده‌تر ادغام توسعه پایدار در تمام جنبه‌های سیاست تجاری خود است. این تعهد در چارچوب سیاست تجاری ۲۰۲۳-۲۰۱۸ این کشور منعکس شده است. در این سند تاکید شده که آفریقای جنوبی توسعه پایدار را در تمام جنبه‌های سیاست و عملکرد تجاری خود به‌عنوان یکی از مبانی قرار می‌دهد.^۳

۷) تسهیل تجارت و توسعه زیرساخت‌ها: توسعه زیرساخت‌ها و تسهیل تجارت در سال‌های اخیر به اولویتی مهم در سیاست تجاری آفریقای جنوبی تبدیل شده است. در این راستا این کشور به تسهیل تجارت و تقویت زیرساخت‌های مرتبط با تجارت مانند بنادر، جاده‌ها و شبکه‌های لجستیکی برای کاهش هزینه و زمان انجام تجارت همت گماشته است. بر اساس گزارش بانک جهانی، سرمایه‌گذاری آفریقای جنوبی در زیرساخت‌های مرتبط با تجارت داخلی و بین‌المللی از ۱,۵ درصد تولید ناخالص داخلی در سال ۲۰۱۰ به ۲,۵ درصد تولید ناخالص داخلی در سال ۲۰۱۹ افزایش یافته است.^۴

1- Department of Trade, Industry and Competition

2- <http://www.thedtic.gov.za/wp-content/uploads/publication-IPAP2.pdf>

3- <http://www.thedtic.gov.za/wp-content/uploads/the-dtic-APP-2023-24.pdf>

4- <https://www.worldbank.org/en/country/southafrica/overview>

در ادامه برخی از پروژه‌های زیرساختی عمده مرتبط با تجارت که از سال ۲۰۱۰ در آفریقای جنوبی انجام شده، آمده است:

- توسعه بندر دوربان که بزرگ‌ترین بندر آفریقا است.
- ساخت راه آهن پرسرعت Gautrain، بین ژوهانسبورگ و پرتوریا.
- توسعه بندر تجاری Dube^۱
- ساخت مسیر N۳ Toll Route، بزرگراه کلیدی که ژوهانسبورگ و دوربان را به هم متصل می‌کند.^۲

این پروژه‌ها تاثیر قابل توجهی بر اقتصاد آفریقای جنوبی داشته و به تقویت تجارت، ایجاد شغل و بهبود رقابت پذیری کشور کمک کرده‌اند. علاوه بر این پروژه‌های بزرگ، دولت آفریقای جنوبی در تعدادی از پروژه‌های زیرساختی مرتبط با تجارت در مقیاس کوچک‌تر نیز سرمایه‌گذاری کرده است. این پروژه‌ها حوزه‌هایی همچون احداث گمرکات مرزی جدید، ارتقا شبکه‌های جاده‌ای، ریلی و توسعه پارک‌های صنعتی جدید را در بر می‌گیرد.

۸) توسعه تجارت آزاد و نهادینه: توسعه تجارت آزاد و نهادینه^۳ یکی دیگر از اولویت‌های سیاست تجاری آفریقای جنوبی در دهه‌های اخیر بوده است. در این راستا این کشور چندین موافقتنامه تجارت آزاد را امضا کرده است. این موافقتنامه‌ها عبارتند از:

- منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا^۴ (AfCFTA)

این توافقنامه، با بازاری متشکل از ۵۵ کشور و مجموع تولید ناخالص داخلی بیش از ۳٫۳ تریلیون دلار بزرگ‌ترین منطقه تجارت آزاد^۵ در جهان است. آفریقای جنوبی این قرارداد را در سال ۲۰۱۸ امضا کرد و در سال ۲۰۱۹ لازم الاجرا شد.

- اتحادیه گمرکی جنوب آفریقا^۶ (SACU)

این توافقنامه بین آفریقای جنوبی و چهار کشور دیگر، بوتسوانا، لسوتو، نامیبیا و اسواتینی در منطقه جنوب آفریقا است. این منطقه در سال ۱۹۱۰ تاسیس شد و قدیمی‌ترین منطقه تجارت آزاد در آفریقا است.

- موافقتنامه تجارت، توسعه و همکاری (TDCA)^۷

1- <https://dubetradeport.co.za/>

2- <http://www.n3tc.co.za/about-the-n3/#:~:text=The%20N3%20Toll%20Route%20is,as%20small%20towns%20and%20villages.>

4- African Continental Free Trade Area

5- <https://au-afcfta.org/>

6- Free trade area

7- Southern African Customs Union

8- <https://www.sacu.int/list.php?type=Agreements>

9- <https://www.gov.za/documents/trade-development-and-co-operation-agreement-tdca-between-european-community-and-south>

۳- منظور تجارتي است که در قالب موافقتنامه‌ها قاعده مند شده باشد

این توافق در سال ۱۹۹۹ بین آفریقای جنوبی و اتحادیه اروپا امضا شد و در سال ۲۰۰۰ لازم الاجرا شد. TDCA زمینه نهادی تجارت آزاد کالا و خدمات بین آفریقای جنوبی و اتحادیه اروپا را فراهم می‌کند.

● توافقنامه تجارت آزاد EFTA-SACU^۱

● این توافقنامه بین اتحادیه تجارت آزاد اروپا^۲ (EFTA) و SACU است. در سال ۲۰۰۸ امضا و در سال ۲۰۱۱ لازم الاجرا شد. EFTA-SACU زمینه نهادی تجارت آزاد کالا و خدمات بین EFTA و SACU را فراهم می‌کند.

● توافقنامه چارچوب تجارت و سرمایه‌گذاری ایالات متحده و آفریقای جنوبی^۳ (TIFA)^۴

این توافق بین ایالات متحده و آفریقای جنوبی در سال ۱۹۹۹ امضا شد و چارچوبی برای همکاری در زمینه تجارت و سرمایه‌گذاری فراهم می‌کند. علاوه بر این قراردادهای تجارت آزاد، آفریقای جنوبی عضو سازمان تجارت جهانی (WTO) است. حدود ۹۷ درصد تجارت جهانی در قالب قواعد و رویه‌های این سازمان جریان پیدا می‌کند.

۹) تحکیم دستور کار آفریقا: در سال‌های اخیر آفریقای جنوبی تقویت روابط خود با سایر کشورهای آفریقایی و ترویج یکپارچگی منطقه‌ای در قاره آفریقا را بیش از گذشته در اولویت قرار داده است. این امر شامل ابتکاراتی مانند منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا (AfCFTA) می‌شود که هدف آن ایجاد بازار واحد برای کالاها و خدمات در آفریقا است.^۵

۱۰) ارتقای همکاری جنوب-جنوب: آفریقای جنوبی به دنبال تقویت روابط اقتصادی خود با سایر کشورهای در حال توسعه، به ویژه کشورهای جنوب جهانی است. این استراتژی شامل تقویت مشارکت‌ها و همکاری‌ها در زمینه‌هایی مانند تجارت، سرمایه‌گذاری و همکاری‌های توسعه‌ای است. حضور این کشور در بریکس نماد موفقیت کوشش‌های آن در راستای تعامل با جهان جنوب یا کشورهای در حال توسعه است.

۱۱) تقویت مشارکت‌های استراتژیک: آفریقای جنوبی بر تقویت مشارکت‌های استراتژیک خود با کشورها و سازمان‌های کلیدی تمرکز کرده است. این اولویت شامل همکاری در زمینه‌هایی مانند سرمایه‌گذاری، انتقال فناوری، تحقیق و توسعه و ظرفیت‌سازی می‌شود.

ساختار نهادی دیپلماسی اقتصادی آفریقای جنوبی

همانگونه که اشاره شد اهداف کلیدی دیپلماسی اقتصادی آفریقای جنوبی گسترش روابط تجاری و

1- <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/treaties-with-investment-provisions/3380/efta---sacu-fta-2006->

2- European Free Trade Association

3- Trade and Investment Framework Agreements

4- <https://ustr.gov/trade-agreements/trade-investment-framework-agreements/us-south-africa-tifa>

5- <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0021909620946851>

سرمایه‌گذاری، ادغام در زنجیره‌های ارزش جهانی، توسعه بازارهای صادراتی جدید و اعمال نفوذ روابط خارجی برای ارتقای رشد اقتصادی و ایجاد شغل است.

ساختار نهادی دیپلماسی اقتصادی در آفریقای جنوبی از زمان پایان حکومت آپارتاید در سال ۱۹۹۴ به طور قابل توجهی در راستای برآورده ساختن اهداف مورد اشاره در بالا تکامل یافته است. در دوره رژیم آپارتاید، روابط اقتصادی و سیاست خارجی در خدمت منافع محدود سیاسی و تجاری دولت اقلیت سفیدپوست بود. پس از آپارتاید، با ادغام مجدد آفریقای جنوبی در اقتصاد جهانی پس از چندین دهه انزوا، جهت‌گیری استراتژیک دیپلماسی اقتصادی، در راستای اهداف توسعه ملی و مشارکت در زنجیره‌های جهانی ارزش متحول شد.

در سطح ملی، مهم‌ترین نهادی که سیاست تجاری و توسعه تجارت را هدایت می‌کند، وزارت تجارت، صنعت و رقابت (DTIC)^۱ است. این نهاد مسئول مذاکره در مورد توافقنامه‌های تجاری دوجانبه و چندجانبه، تدوین سیاست‌های توسعه صنعتی و صادرات، تسهیل ادغام در زنجیره‌های ارزش جهانی، ترویج سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی و نمایندگی آفریقای جنوبی در نهادهای چندجانبه مانند سازمان تجارت جهانی (WTO) است.^۲

در این نهاد، کمیسیون مدیریت تجارت بین‌الملل (ITAC) به‌عنوان مرجع ملی تحقیق برای راه‌حل‌های تجاری مانند عوارض ضد دامپینگ و اقدامات حفاظتی عمل می‌کند. شورای صادرات، طرح کمک به بازاریابی و سرمایه‌گذاری صادرات، و اداره تجارت بین‌المللی آفریقای جنوبی از صادرکنندگان حمایت می‌کنند. تشویق و تسهیل سرمایه‌گذاری تحت نظارت InvestSA انجام می‌شود (آزادسازی که در سال ۲۰۱۸ به‌عنوان زیرمجموعه DTIC برای هدایت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی از طریق کمک به سرمایه‌گذاران، ترویج پروژه‌های استراتژیک و توصیه اصلاحات سیاستی تاسیس شد). مشوق‌های سرمایه‌گذاری و صادرات نیز توسط DTIC توسعه و مدیریت می‌شود.^۳

یکی دیگر از نهادهای کلیدی در دیپلماسی اقتصادی آفریقای جنوبی، وزارت روابط و همکاری‌های بین‌المللی (DIRCO) است که همان وزارت امور خارجه این کشور است. این نهاد مسئول اجرای اهداف سیاست خارجی آفریقای جنوبی و مدیریت مشارکت‌های بین‌المللی آن است که شامل ابعاد اقتصادی و تجاری قابل توجهی می‌باشد. وزارت خارجه استراتژی کلی را تدوین می‌کند و ابتکارات دوجانبه و منطقه‌ای مهمی مانند تعامل آفریقای جنوبی با شرکای بریکس یا مذاکرات منطقه آزاد تجاری قاره آفریقا (شامل اجزای سیاسی و اقتصادی) را رهبری می‌کند. همچنین شبکه دیپلماتیک آفریقای جنوبی متشکل از بیش از ۱۲۰

1- Department of Trade, Industry and Competition (DTIC)

2- https://www.treasury.gov.za/documents/national%20budget/2000/ene/vote_32.pdf

3- <https://pmg.org.za/committee-meeting/17371/>

نمایندگی دیپلماتیک در خارج از کشور با هماهنگی وزیر امور خارجه در ارتقای منافع اقتصادی و تجاری این کشور در کشورهای میزبان تحت دستورالعمل‌های سیاست خارجی تعیین شده توسط پرتوریا نقش دارند.^۱ خزانه‌داری ملی^۲ یکی دیگر از نهادهای تاثیرگذار در دیپلماسی اقتصادی آفریقای جنوبی است. این نهاد سیاست‌های کلان اقتصادی را توسعه می‌دهد، مالیات و مخارج عمومی را مدیریت می‌کند، بر شرکت‌های دولتی نظارت می‌کند و تعامل آفریقای جنوبی با موسسات مالی بین‌المللی را هماهنگ می‌کند. این نهاد نقش مهمی در حفظ چارچوب‌های مالی شفاف برای حمایت از تعامل آفریقای جنوبی با اقتصاد جهانی ایفا می‌کند.^۳ وزارت کشاورزی، اصلاحات ارضی و توسعه روستایی^۴ با مسائل تجارت و سرمایه‌گذاری مربوط به بخش‌های مهم کشاورزی و فرآوری محصولات کشاورزی سروکار دارند.^۵

چندین ساختار هماهنگ‌کننده برای تسهیل همسویی بین این بخش‌ها و نهادهای مسئول در جنبه‌های مختلف روابط اقتصادی بین‌المللی آفریقای جنوبی ایجاد شده‌اند. کمیته اقتصادی یک ساختار هماهنگ‌کننده در سطح کابینه به ریاست معاون رئیس جمهور است که شامل نهادهای کلیدی اقتصادی است. هدف آن هماهنگ کردن سیاست‌ها، برنامه‌ها و مداخلات دولت برای بهبود عملکرد اقتصادی و مشارکت در بازارهای جهانی است. این کمیته به طور منظم برای بررسی پیشرفت در اولویت‌های دیپلماسی اقتصادی و اطمینان از همسویی سیاست‌ها در بین نهادهای مربوطه تشکیل جلسه می‌دهد.^۶

افزون بر این، گروه کاری ریاست جمهوری در روابط بین‌الملل، تجارت و همکاری (ITC)^۷ به‌عنوان یک نهاد مشورتی توصیه‌هایی در مورد استراتژی آفریقای جنوبی در اقتصاد جهانی ارائه می‌کند.^۸

در سطح اجرای برنامه‌های دیپلماسی اقتصادی، کمیته همکاری بین‌المللی، تجارت و امنیت (ICTS)^۹ به‌عنوان زیرمجموعه وزارت امور خارجه، ادارات، نهادها و شرکت‌های دولتی درگیر در تعاملات خارجی آفریقای جنوبی را گرد هم می‌آورد. هدف ICTS تسهیل برنامه‌ریزی، نظارت و اشتراک دانش یکپارچه در میان بازوهای اجرایی دولت برای تقویت انسجام و همکاری بین‌المللی، توسعه تجارت و اجرای سیاست خارجی است.^{۱۰}

فراتر از ادارات و سازمان‌های دولتی، بازیگران غیردولتی نیز در پیشبرد دیپلماسی اقتصادی با دولت آفریقای جنوبی همکاری می‌کنند. انجمن‌های تجاری مانند Business Unity آفریقای جنوبی (BUSU)، شورای

1- <https://www.dirco.gov.za/categories/>

2- National Treasury

3- <https://www.ifpri.org/donor/south-africa-national-treasury>

4-The Department of Agriculture, Land Reform and Rural Development (DALRRD)

5- <http://www.dalrrd.gov.za/>

6- <https://www.gov.za/faq/guide-government/what-are-government-clusters-and-which-are-they>

7- The Presidential Working Group on International Relations, Trade and Cooperation (ITC)

8- <https://ciaotest.cc.columbia.edu/isa/mum01/>

9- International Cooperation, Trade and Security Cluster

10- <https://pmg.org.za/briefing/23844/>

بازرگانی و اتاق بازرگانی و صنعت آفریقای جنوبی (SACCI) با دولت در مورد سیاست‌های تجاری و سرمایه‌گذاری و توافق‌نامه‌های بین‌المللی که بر محیط کسب‌وکار اثر می‌گذارند، تعامل دارند. انجمن‌های بخش‌های صنعتی، مواضع خود را در مورد اولویت‌های آن بخش برای مشارکت در زنجیره‌های جهانی با دولت در میان می‌گذارند.

دپارتمان (وزارت) توسعه کسب‌وکارهای^۱ کوچک^۲ در راستای ظرفیت‌سازی شرکت‌های کوچک و تعاونی‌ها برای افزایش آمادگی صادرات و ادغام آن‌ها در زنجیره‌های ارزش منطقه‌ای و جهانی تلاش می‌کند. اتحادیه‌های کارگری سازمان‌یافته، دیدگاه‌هایی در مورد این‌که چگونه ابتکارات اقتصادی بین‌المللی می‌توانند از اشتغال و کار شایسته حمایت کنند، ارائه می‌دهند. اندیشکده‌هایی مانند مرکز توسعه و سرمایه‌گذاری و موسسه امور بین‌الملل آفریقای جنوبی از دیپلماسی اقتصادی از طریق تحقیقات مبتنی بر سیاست‌گذاری و ارائه مشاوره حمایت می‌کنند. استان‌های آفریقای جنوبی نیز فعالیت‌های مستقل تجارت و توسعه سرمایه‌گذاری را در سطح بین‌المللی با اولویت‌ها و نقاط قوت اقتصادی خاص خود انجام می‌دهند.

نظارت و هماهنگی بر ساختار نهادی پیچیده دیپلماسی اقتصادی آفریقای جنوبی شامل فرآیندهای برنامه‌ریزی استراتژیک مانند شورای هماهنگی بین‌المللی است. این پلتفرم سطح بالا که به طور مشترک توسط وزارت امور خارجه و نهاد ریاست جمهوری اداره می‌شود، هر ساله اجماع بین ارگان‌های ملی و استانی کشور را در مورد استراتژی تعامل بین‌المللی آفریقای جنوبی و اولویت‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهد. این نهاد، مشارکت‌ها و تعهدات جهانی آفریقای جنوبی را در حوزه‌های سیاسی، امنیتی، اقتصادی و توسعه مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد. در واقع اجلاس سالانه، عملکرد هماهنگ در سطح بین‌المللی را بررسی کرده و برنامه‌های استراتژیک و بین‌المللی را برای تصویب کابینه آماده می‌کند.

به طور خلاصه، معماری دیپلماسی اقتصادی آفریقای جنوبی شامل لایه‌هایی از هماهنگی میان ادارات دولتی، آژانس‌های تخصصی، استان‌ها و طیفی از مشارکت‌های دولتی و خصوصی است. هدف این ساختار نهادی توسعه؛ اجرای یک استراتژی واحد است که منافع اقتصادی آفریقای جنوبی را در چشم انداز اقتصادی در حال تحول جهانی به پیش می‌برد.^۳

ارزیابی سیاست تجاری آفریقای جنوبی^۴

صادرات آفریقای جنوبی طی دهه‌های اخیر رشد محدودی را پشت سر گذاشته است و این امر، رشد

1- Small Business Development

2- <https://nationalgovernment.co.za/units/view/37/department-of-small-business-development-dsbd>

3- https://www.researchgate.net/publication/261591826_South_Africa's_Economic_Diplomacy_Constructing_a_Better_World_for_All

۴- با توجه به اینکه آخرین گزارش منتشر شده توسط سازمان تجارت جهانی از ارزیابی سیاست تجاری آفریقای جنوبی به روز نیست، در این بخش بیشتر داده‌های بانک مرکزی این کشور مورد استفاده قرار گرفته است و از گزارش‌های دیگر از جمله اتحادیه اروپا و سازمان تجارت جهانی به صورت مکمل استفاده شده است.

اقتصاد کلان این کشور را زیر تأثیر قرار داده است. دلایل پرشماری برای عملکرد تجاری نامطمئن این کشور وجود دارد که از جمله می‌توان به ساختار سبید صادراتی (عمدتاً حول کالاهای اولیه^۱ شکل گرفته است)، وابستگی صادرات این کشور به چند بازار بزرگ و ساخت یافته^۲، هزینه بالا و رقابت‌پذیری نامناسب محیط اقتصادی این کشور اشاره کرد. با این حال و با وجود نقش محدود کالاهای صنعتی در تجارت خارجی افریقای جنوبی، نقش این کشور به‌عنوان هاب لجستیکی و خدماتی منطقه جنوب آفریقا چشمگیر است. در این کشور سیاست تجاری و صنعتی در قالب تعرفه‌های حمایتی بالا در برخی بخش‌ها، تمرکز فزاینده بر بومی‌سازی و رویکرد محافظه‌کارانه نسبت به معاهدات تجارت آزاد تنظیم شده است. مجموعه‌ای از مولفه‌های ساختاری، محیطی و سیاست‌گذارانه در افریقای جنوبی به انگیزه‌های تجار و تولیدکنندگان برای تمرکز بر بازار حمایت شده داخلی به جای جستجوی فرصت‌های جدید صادراتی شکل داده و همزمان، موانع بیشتری برای کسانی که قصد دارند به تازگی به بازار این کشور وارد شوند به وجود آورده است. در نتیجه، سطح رقابت و رقابت‌پذیری در اقتصاد این کشور چندان چشمگیر نیست.

دولت افریقای جنوبی برای جبران این ناکارآمدی‌ها که علیه صادرات عمل می‌کنند، تلاش کرده است که هزینه سرمایه‌گذاری و تجارت فرامرزی را کاهش دهد، تأثیر سیاست‌های موجود در حوزه صنایع، داخلی و بخش محور بر صادرات را بازبینی کرده و یک طرح جامع هدفمند و حامی صادرات را به اجرا بگذارد.^۳

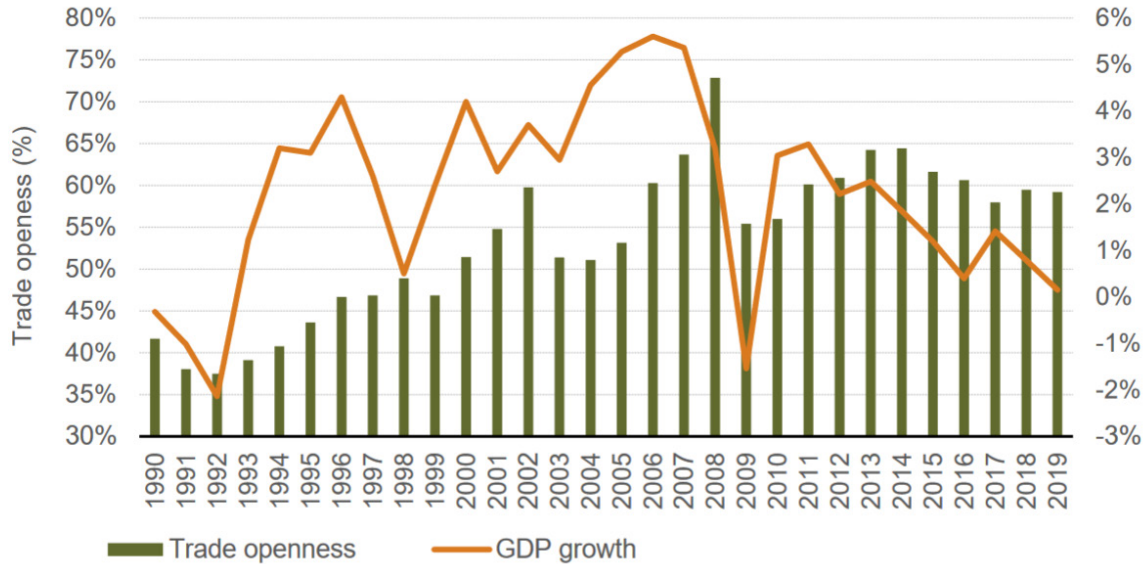
اقتصاد افریقای جنوبی در کل یک اقتصاد کوچک و باز است و با توجه به اینکه اقتصادهای کوچک اتکای بیشتری به تجارت بین‌المللی دارند، سهم ۰٫۶ درصدی این کشور از تولید ناخالص داخلی جهان بیانگر نیاز این کشور به ارتباط با اقتصاد بین‌الملل است. گشایش تجاری افریقای جنوبی طی دهه‌های اخیر همراه با رشد تولید ناخالص داخلی حرکت کرده است. همانگونه که رشد اقتصادی این کشور از ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۸ شتاب می‌گرفت، سهم تجارت از تولید ناخالص داخلی نیز افزایش پیدا می‌کرد (شکل ۱). به همین ترتیب، حداصل ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۲ که رشد اقتصادی این کشور زیر تأثیر بحران اقتصادی بین‌المللی کاهش پیدا کرد، گشایش تجاری آن نیز با کاهش چشمگیری رو به رو شده است و دوباره از سال ۲۰۱۲، با بازیابی رشد اقتصادی، این شاخص بهبود پیدا کرده است.

1- Primary Goods/Commodities

۲- بازارهایی که مربوط به کشورهای توسعه یافته هستند و اقتصاد و تجارت در آنها نهادینه تر و باثبات تر است.

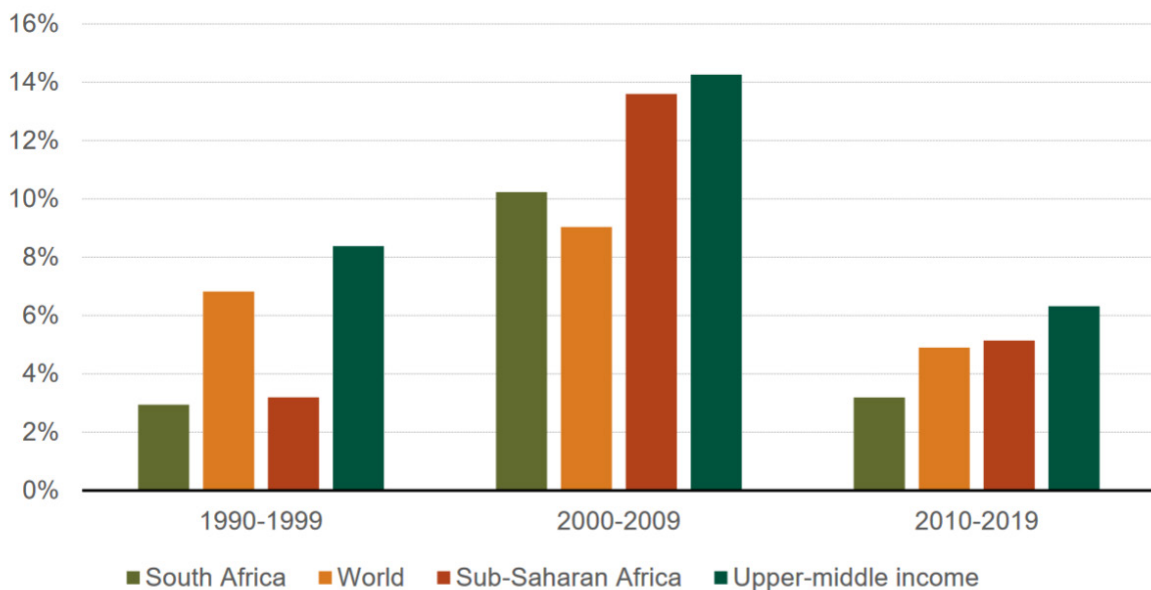
3- Matthew Stern and Yash Ramkolowan (2021) Understanding South Africa's trade policy and performance, South African Reserve Bank, p. 1. <https://www.resbank.co.za/content/dam/sarb/publications/working-papers/2021/WP%202117.pdf>

تصویر ۱: گشایش تجاری و رشد اقتصادی (بر حسب درصد) - بانک جهانی

این روند در وضعیت رشد صادرات افریقای جنوبی طی سه دهه اخیر نسبت به دیگر کشورهای رده متوسط به بالای درآمدی و میانگین جهانی قابل مشاهده است. طی دهه ۲۰۰۰، این کشور توانست رشد پیوسته‌ای را در قالب گسترش صادرات به نمایش گذاشته و بیش از میانگین جهانی صادرات خود را توسعه دهد. با این حال، در حد فاصل ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۹، رشد صادرات افریقای جنوبی از نصف هم کمتر شد و در مقایسه با کشورهایی با میانگین درآمدی متوسط و رقبای خود در افریقای جنوب صحرا، عملکرد ضعیف‌تری داشت (تصویر شماره ۲).

تصویر شماره ۲: نرخ رشد صادرات افریقای جنوبی - بانک جهانی ۲۰۲۰

بنا بر نمودار پایین، سهم آفریقای جنوبی از صادرات و واردات جهانی طی دو دهه اخیر به شکل پیوسته رو به کاهش بوده است. در دهه ۹۰، این کشور ۰٫۶ درصد از صادرات و حدود ۰٫۵ درصد از واردات جهان را به خود اختصاص داده بود. این اعداد در ۲۰۱۹ هر دو به ۰٫۴ درصد کاهش پیدا کردند. این کاهش پیوسته و چشمگیر منجر به کاهش درآمدهای صادراتی آفریقای جنوبی شده است، به گونه‌ای که اگر این کشور سهم سابق خود از تجارت جهانی را حفظ کرده بود، ارزش صادرات این کشور در سال ۲۰۱۹ به میزان ۵۰ میلیارد دلار (معادل ۵۰ درصد) از ارزش صادرات فعلی آن بیشتر می‌بود.^۱ (تصویر شماره ۳)

تصویر شماره ۳: سهم آفریقای جنوبی از صادرات و واردات جهانی - بانک جهانی ۲۰۲۰

Source: World Bank 2020e.

ارزیابی سیاست تجاری آفریقای جنوبی بنا بر آمار و گزارش‌های بانک مرکزی این کشور در چند حوزه اصلی قابل بحث است. این حوزه‌ها به ترتیب شامل: روندشناسی اصلاحات قانونی و رویه‌ای در نظام تجاری این کشور (به ویژه در حوزه تعرفه‌ها)، چگونگی توزیع کالاها و شرکای تجاری، منطقه‌گرایی (به‌عنوان یکی از مهم‌ترین روندهای تجارت خارجی آفریقای جنوبی)، محیط اقتصادی و تجاری آفریقای جنوبی می‌شوند.

اصلاحات رویه‌ای و تعرفه‌ها

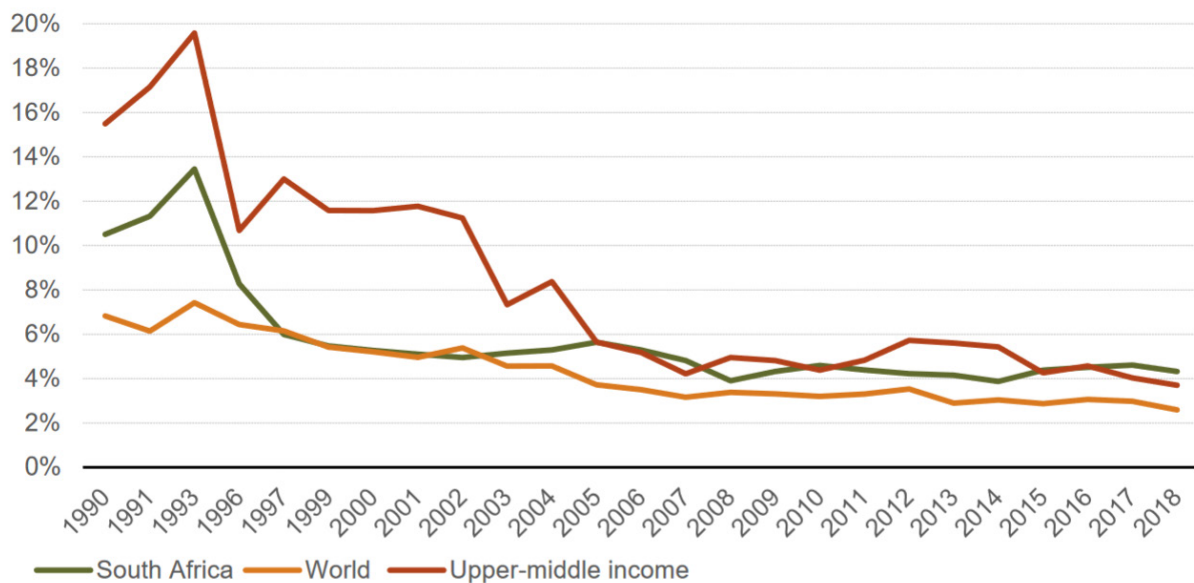
پس از ادغام اقتصاد آفریقای جنوبی در جهان طی اوایل دهه نود و به دنبال فروپاشی رژیم آپارتاید، دولت جدید اصلاحات پرشماری را در پیش گرفت تا نظام تجارت داخلی خود را به یک نظام چندجانبه، مبتنی بر معاهدات تجاری ترجیحی دوجانبه و با سیاست‌های تجارت منطقه‌ای کارآمد تبدیل کند. معرفی **برنامه عمومی انگیزه‌سازی برای صادرات**^۲، حذف هزینه‌های مضاعف بر واردات سرمایه و کالا، پیوستن

1- Matthew Stern and Yash Ramkolowan (2021) Understanding South Africa's trade policy and performance, South African Reserve Bank, p. 5. <https://www.resbank.co.za/content/dam/sarb/publications/working-papers/2021/WP%202117.pdf>

2- General Export Incentive Scheme

به گات^۱ (GATT) در دور اروگوئه، بازنگری و اصلاح تعرفه‌ها، انعقاد معاهدات تجاری دوجانبه با کشورهای همسایه، انعقاد معاهده اقتصادی با اتحادیه اروپا و ایالات متحده و انعقاد معاهدات گمرکی منطقه‌ای از جمله مهم‌ترین این اصلاحات بودند. سازمان تجارت جهانی مهم‌ترین نیروی خارجی برای این اصلاحات بود. از جمله در قالب برنامه‌های این سازمان، آفریقای جنوبی نظام‌های یارانه‌ای خود را اصلاح و محدود کرد، نرخ تعرفه‌های خود را کاهش داد و ساده سازی کرد. در واقع طی تنها هشت سال (۱۹۹۳ تا ۲۰۰۱) میانگین نرخ تعرفه‌های آفریقای جنوبی از ۱۳ درصد به زیر ۵ درصد رسید.^۲ رشد سریع صادرات آفریقای جنوبی در این بازه زمانی به اصلاحات سیاست تجاری و به ویژه کاهش تعرفه‌های حمایتی نسبت داده شده است.^۳ در واقع، طی بیشتر دوران سه دهه اخیر، میانگین تعرفه‌های آفریقای جنوبی کمتر از میانگین کشورهای با درآمد متوسط و در راستای تغییرات میانگین جهانی بوده است (تصویر ۴).

تصویر شماره ۴: میانگین وزنی نرخ تعرفه‌ها برای همه گروه‌های کالایی-بانک جهانی ۲۰۲۰

با این حال، طی یک دهه اخیر روند این اصلاحات کندتر شد و به مرور این کشور را با مشکلاتی مواجه کرد. از جمله در حوزه تعرفه‌ها، از ۲۰۱۴ به این سو میانگین وزنی تعرفه‌ها در این کشور روند افزایشی به خود گرفته است. همچنین، محصولات اولیه با تعرفه‌های به مراتب کمتری از محصولات صنعتی مواجه هستند. این امر، بیانگر روندی جدید در سیاست‌های حمایتی آفریقای جنوبی است، امری که در دو دهه پیش از آن رو به کاهش داشت و هنوز هم در برخی از بخش‌ها اندک است، ولی طی یک دهه اخیر در

1- General Agreement on Trade and Tariff

2- Edwards, L. 2005. 'Has South Africa liberalised its trade?' South African Journal of Economics 51: 447-463.

3- Edwards, L and Lawrence, R. 2008. 'South African trade policy matters: trade performance and trade policy'. Economics in Transition 16(4): 585-608.

بسیاری از بخش‌ها بالا باقی مانده است.^۱

شرکای تجاری و گروه‌های کالایی

سبب تجارت خارجی آفریقای جنوبی بیانگر نکات مهمی در مورد ارزیابی سیاست تجاری این کشور است و به ویژه، مقاصد صادراتی آن و روند تغییر آن‌ها طی دو دهه اخیر بیانگر توانمندی‌های تولیدی و تجاری آفریقای جنوبی است. در سال ۲۰۰۱ بازار صادراتی این کشور^۲ در تسلط ایالات متحده (۱۴ درصد)، بریتانیا (۱۰,۹ درصد)، آلمان (۹,۱ درصد) و ژاپن (۸,۹ درصد) بود. تا سال ۲۰۱۹، سهم ایالات متحده، بریتانیا و ژاپن تقریباً نصف شده بود (به ترتیب ۷ درصد، ۵,۲ درصد و ۴,۸ درصد) و تنها آلمان بود که کماکان سهم ۸,۳ درصدی خود را از صادرات آفریقای جنوبی حفظ کرده بود. عمده این کاهش به سوی بازار چین جریان پیدا کرده است، به گونه‌ای که سهم چین از صادرات آفریقای جنوبی از ۱,۸ درصد در ۲۰۰۱ به ۱۰,۷ درصد در ۲۰۱۹ رسید. همچنین، منطقه آفریقا نیز سهم بیشتری در تجارت خارجی این کشور یافته است، به گونه‌ای که در بازه زمانی مشابه، سهم بازار آفریقا از صادرات آفریقا جنوبی از ۱۵,۵ درصد به ۲۶,۷ درصد رسیده است. روند مشابهی در مورد مبادی وارداتی آفریقای جنوبی قابل بحث است: اتحادیه اروپا همچنان مهم‌ترین تامین کننده کالا و خدمات آفریقای جنوبی با ۳۰ درصد است، در حالی که سهم چین طی دو دهه اخیر از ۴ درصد به ۱۹ درصد رسیده است.

اصولاً تداوم همکاری‌های تجاری با کشورهای توسعه یافته اروپا و امریکای شمالی در یک بازه زمانی بلندمدت نشان از پختگی در تجارت و تنوع در سبب کالایی آفریقای جنوبی دارد و همزمان، رشد سریع تجارت با چین و منطقه آفریقا بیانگر سرعت بالای هماهنگ شدن با روندهای جدید تجارت بین الملل است. با این حال، تجارت با چین و همسایگان آفریقایی در نیمه دوم دهه اخیر با چالش‌هایی مواجه شد. به عنوان نمونه، تجارت با چین از آن‌جا که به شدت متکی به صادرات کالاهای اولیه به ویژه مواد معدنی و فلزی بود (۹۰ درصد از صادرات آفریقای جنوبی به چین)، کاهش بهای این گروه کالایی از سال ۲۰۱۱ موجب کاهش ارزش تجارت کل دو کشور شد، هرچند به نظر می‌رسد با افزایش نسبی بهای کانی‌های فلزی و معدنی این روند در حال بازیابی است.^۳

سبب صادراتی آفریقای جنوبی در یک بازه زمانی ۲۰ ساله از ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۹ ثبات چشمگیری را از خود نشان داده و البته کماکان متکی به صادرات مواد معدنی و فلزی است. ده کالای صادراتی اول این کشور در ۲۰۰۱

1- Matthew Stern and Yash Ramkolowan (2021) Understanding South Africa's trade policy and performance, South African Reserve Bank, p. 9. <https://www.resbank.co.za/content/dam/sarb/publications/working-papers/2021/WP%202117.pdf>

2- Matthew Stern and Yash Ramkolowan (2021) Understanding South Africa's trade policy and performance, South African Reserve Bank, p. 11.

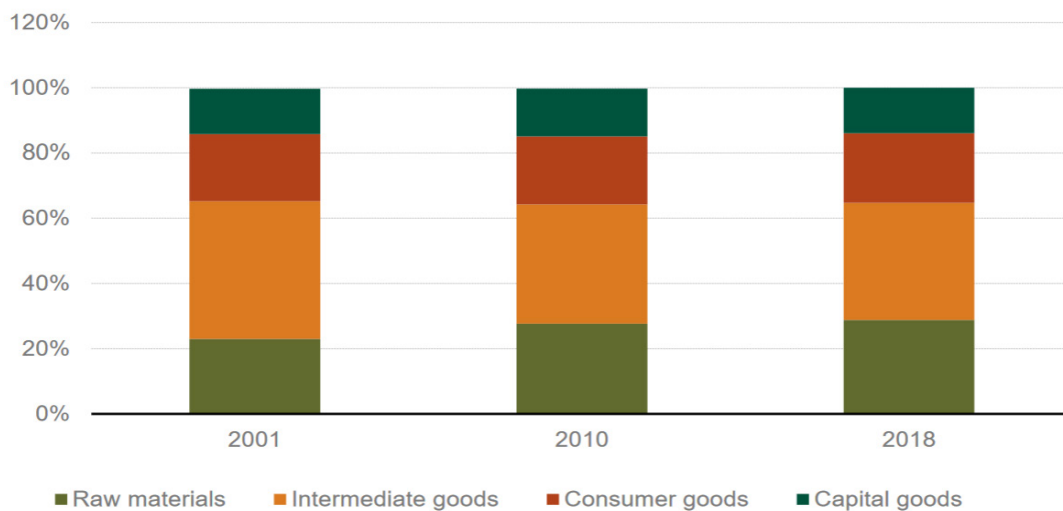
<https://www.resbank.co.za/content/dam/sarb/publications/working-papers/2021/WP%202117.pdf>

3- Matthew Stern and Yash Ramkolowan (2021) Understanding South Africa's trade policy and performance, South African Reserve Bank, p. 12-13.

<https://www.resbank.co.za/content/dam/sarb/publications/working-papers/2021/WP%202117.pdf>

عبارت بودند از: ذغال سنگ، وسایل نقلیه موتوری، پلاتینیوم، نفت، ماشین آلات تصفیه گاز، پالادیوم، الماس، آلومینیوم، پلاتینیوم و فرو کروم، که مجموعاً ۳۷ درصد از کل صادرات آفریقای جنوبی را شامل می‌شدند. در سال ۲۰۱۹، ده محصول نخست شامل ذغال سنگ، طلا، سنگ آهن، وسایل نقلیه موتوری، سنگ منگنز، نفت، فرو کروم، پلاتینیوم و پالادیوم بود که مجموعاً ۳۶ درصد از کل صادرات آفریقای جنوبی را شامل می‌شد. به استثنای محصولات ماشین آلات و وسایل نقلیه موتوری، صادرات آفریقای جنوبی به شکل پیوسته‌ای متکی به فروش محصولات معدنی و فلزی بوده است. در واقع حد فاصل سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۸ سهم کالاهای خام از سبد صادراتی آفریقای جنوبی به ضرر سهم کالاهای واسطه‌ای، افزایش پیدا کرده است، در حالی که سهم کالاهای سرمایه‌ای و مصرفی نسبتاً ثابت باقی مانده است. در مجموع و با توجه به مقایسه این روندها با میانگین جهانی^۱، سبد صادراتی آفریقای جنوبی علی‌رغم ثبات نسبی و تنوع، عمدتاً متمرکز بر کالاهایی با ارزش افزوده کمتر بوده است.^۲ (تصویر ۵)

تصویر شماره ۵: سهم محصولات صادراتی آفریقای جنوبی بر اساس دسته بندی در بازه ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۸.

Source: WITS World Bank 2001.

منطقه گرایی

همان‌گونه که در بحث سیاست تجاری آفریقای جنوبی و نیز همین بخش اشاره شد، از جمله مهم‌ترین اصول سیاست تجاری این کشور گسترش تجارت با همسایگان و دیگر کشورهای آفریقایی بوده است و دو نهاد SADC و SADU در کانون این سیاست‌ها قرار دارند. در واقع، همان‌گونه که در بحث شرکای تجاری دیدیم، این سیاست آفریقای جنوبی با موفقیت هم به پیش رفته است و سهم همسایگان و

۱- کالاهای خام به صورت میانگین تنها ۱۰ درصد از تجارت جهانی را به خود اختصاص داده و بیشترین سهم متعلق به کالاهای مصرفی و سرمایه‌ای با ۶۰ درصد است.

2- Matthew Stern and Yash Ramkolowan (2021) Understanding South Africa's trade policy and performance, South African Reserve Bank, p. 14. <https://www.resbank.co.za/content/dam/sarb/publications/working-papers/2021/WP%202117.pdf>

کشورهای آفریقایی از تجارت خارجی این کشور طی دو دهه اخیر رو به افزایش بوده است. یک نکته مهم در این زمینه ماهیت صادرات این کشور به منطقه پیرامونی است. بیش از ۵۰ درصد از صادرات این کشور به کشورهای آفریقایی شامل گروه‌های کالایی واسطه‌ای یا تمام شده است که درصد بالایی به شمار می‌رود. این مسئله به آن معناست که کالاهای صادراتی آفریقایی جنوبی به همسایگان ارزش افزوده بیشتری را برای این کشور به همراه آورده‌اند.

با این حال، چند مسئله نیز در این مورد وجود دارد. نخست این که تجارت آفریقایی جنوبی با کشورهای آفریقایی عمیقاً وابسته به اتحادیه گمرکی جنوب آفریقا (SACU) و در واقع، چند بازار همسایه است. در حقیقت، در سال ۲۰۱۹ شش مورد از هفت مقصد صادراتی آفریقایی جنوبی، همسایگان این کشور بودند و این شش کشور در مجموع ۷۰ درصد صادرات آفریقایی جنوبی به قاره آفریقا را به خود اختصاص دادند. دوم، تقریباً نیمی از کالاهای صادراتی آفریقایی جنوبی در قاره آفریقا راهی اعضای اتحادیه گمرکی (SACU) می‌شود. هیچ قانونی ناظر بر قاعده مبدا میان اعضای این اتحادیه وجود ندارد و این بدان معناست که راهی برای تشخیص این که صادرات هر کدام از اعضا واقعاً تولید چه کشوری است، وجود ندارد. به عبارت دیگر، کالاهای صادراتی آفریقایی جنوبی به این کشورها می‌تواند تولید هر کجای دنیا باشد که به مقصد یکی از کشورهای عضو، صادرات مجدداً شده است و این امر، تشخیص این که چه مقدار از صادرات کالاهای مصرفی و تمام شده آفریقایی جنوبی به این کشورها واقعاً تولید خود آفریقایی جنوبی هستند را غیرممکن می‌کند.^۲

البته مورد اخیر هرچند موفقیت‌های آفریقایی جنوبی در تولیدات صنعتی و صادرات آن‌ها به کشورهای همسایه را با سایه تردید مواجه می‌سازد، یک رویه مثبت نیز دارد و آن این که در هر حال، حتی در صورتی که بخش چشمگیری از این تجارت ناشی از صادرات مجدد باشد، باز هم بیانگر موفقیت آفریقایی جنوبی در حوزه لجستیک و کلی فروشی در منطقه است که این کشور را به یک مقصد جذاب برای صادرات مجدد تبدیل کرده است و درآمدهای این امر نیز به اقتصاد آفریقایی جنوبی تزریق می‌شود.

محیط اقتصادی-تجاری

پویایی و رقابت‌پذیری در محیط کسب و کار آفریقایی جنوبی یکی دیگر از رویه‌های مهم در ارزیابی سیاست تجاری این کشور است. آمارها در این بخش بیانگر ضعف و ناکارآمدی هستند و این امر، به طور عمده ناشی از هزینه‌های بالای تولید و تجارت است. این مسئله ناشی از مولفه‌های مختلفی از جمله مشکلات بازار کار و مهارت نیروی کار، عدم دسترسی به الکترونیسیته با کیفیت و با بهای معقول در سراسر کشور،

1- Reexport

2- Matthew Stern and Yash Ramkolowan (2021) Understanding South Africa's trade policy and performance, South African Reserve Bank, p.p. 16-17.

<https://www.resbank.co.za/content/dam/sarb/publications/working-papers/2021/WP%202117.pdf>

مشکلات ارتباطی و کارآمدی و به صرفه بودن نظام لجستیک بوده است.^۱

آخرین گزارش‌های شاخص سهولت کسب و کار بانک جهانی بیانگر روند رو به زوال آفریقای جنوبی در این حوزه بود، به گونه‌ای که آفریقای جنوبی طی تنها ۱۱ سال، ۵۲ پله در این شاخص بین‌المللی سقوط کرد. در حالی که در سال ۲۰۰۸ در رتبه ۳۱ قرار داشت اما در سال ۲۰۱۹ به رتبه ۸۳ تنزل پیدا کرد.^۲ یکی از دلایل این امر، هزینه بالای تجارت در آفریقای جنوبی است (این کشور در این حوزه رتبه نامناسب ۱۴۵ را به خود اختصاص داده است) که به ویژه، هزینه‌های ترخیص و گمرک مرزی در آن بسیار بالا ارزیابی شده است. گزارش **رقابت‌پذیری جهانی** که توسط مجمع جهانی اقتصاد^۳ (WEF) منتشر شد نیز ارزیابی خوبی از موقعیت آفریقای جنوبی در این شاخص ندارد و روند یک دهه اخیر به گونه‌ای بوده است که رتبه این کشور در شاخص یاد شده، از ۴۲ در سال ۲۰۰۵ به ۶۰ در سال ۲۰۱۹ رسیده است. بر مبنای گزارش‌های دیگر مجمع جهانی اقتصاد نیز آفریقای جنوبی رتبه ۷۷ در **گشایش تجاری**^۴ و ۶۹ در زیرساخت‌های تجاری را به خود اختصاص داده است. با این حال، در برخی دیگر از شاخص‌ها به ویژه در حوزه خدمات، آفریقای جنوبی موقعیت بهتری را به نمایش گذاشته است. شاخص عملکرد لجستیکی بانک جهانی در سال ۲۰۱۸ رتبه ۳۳ از ۱۶۰ کشور را به آفریقای جنوبی اختصاص داده^۵ که جایگاه مناسبی به شمار می‌آید، هرچند حتی همین جایگاه هم در سال‌های اخیر به چالش کشیده شده و عملکرد این کشور در ارتباط با شاخص‌های کلیدی آن بدتر شده است. علاوه بر این‌ها، گزارش تسهیل تجارت سازمان همکاری اقتصادی و توسعه^۶ (OECD) رتبه ۴۰ام (از ۱۶۹ کشور) و گزارش توانمندسازی تجارت جهانی نهاد WEF نیز رتبه ۵۵م (از ۱۳۶ کشور) را به آفریقای جنوبی اختصاص داده است. نکته مهم این که در هر سه گزارش و شاخص، پایین‌ترین امتیازهای آفریقای جنوبی مربوط به ادارات گمرکی و موضوعات مربوط به گذرگاه‌های مرزی است.^۷

دولت آفریقای جنوبی تلاش کرده است تا در قانون جدیدی که در سال ۲۰۱۶ مطرح شد و در سال ۲۰۲۰ رسماً توسط رئیس‌جمهور ابلاغ شد، مشکلات بالا را برطرف کند. این قانون با هدف مدرنیزه کردن مدیریت بنادر ورودی و سایر گذرگاه‌های مرزی آفریقای جنوبی به واسطه هماهنگی ادارات دولتی مختلفی که در این نقاط حضور دارند، تهیه شده است و با عنوان قانون اداره مدیریت مرزی^۸ سودای همگرایی نهادها، رویه‌ها و قوانین موجود در این حوزه را دارد. یک شورای مشورتی بین وزارتخانه‌ای با سرپرستی

1- Matthew Stern and Yash Ramkolowan (2021) Understanding South Africa's trade policy and performance, South African Reserve Bank, p. 20. <https://www.resbank.co.za/content/dam/sarb/publications/working-papers/2021/WP%202117.pdf>

2- World Bank's Ease of Doing Business Survey 2019

3- World Economic Forum

4- Trade Openness

5- World Bank's Logistic Performance Index 2018

6- Organization for Economic Co-operation and Development

7- Matthew Stern and Yash Ramkolowan (2021) Understanding South Africa's trade policy and performance, South African Reserve Bank, p.p. 20-21.

<https://www.resbank.co.za/content/dam/sarb/publications/working-papers/2021/WP%202117.pdf>

8- Border Management Authority Bill

وزیر کشور عهده‌دار تصمیم‌گیری‌ها در این نهاد جدید است.

ارزیابی سیاست تجاری آفریقای جنوبی در قبال اتحادیه اروپا

با توجه به جایگاه مهمی که اتحادیه اروپا طی چند دهه در تجارت خارجی آفریقای جنوبی داشته است، ارائه یک تصویر از روابط دوجانبه برای فهم بهتر سیاست تجاری این کشور ارزشمند است. روابط اقتصادی اتحادیه اروپا و آفریقای جنوبی از پیشینه طولانی برخوردار است و در سال ۱۹۹۹ یک موافقتنامه همکاری، توسعه و تجارت با یکدیگر امضا کردند (TDCA^۱). این معاهده در سال ۲۰۱۶ با معاهده جدیدتری که با مشارکت چند کشور دیگر آفریقایی، شامل بوتسوانا، لسوتو، موزامبیک، نامیبیا و اسواتینی امضا شد، جایگزین شد که موافقتنامه همکاری اقتصادی جنوب آفریقا (SADC) نام گرفت و تجارت کالا بین طرفین را تنظیم می‌کند. اتحادیه اروپا در قالب این موافقتنامه تعرفه‌های گمرکی اعمالی بر ۹۸٫۷ درصد از واردات خود از آفریقای جنوبی را کلاً یا به صورت جزئی حذف کرد. اتحادیه اروپا در حال حاضر بزرگترین شریک تجاری و سرمایه‌گذاری آفریقای جنوبی به شمار می‌رود.

صادرات آفریقای جنوبی به اتحادیه اروپا در حال رشد است و ترکیب آن نیز در حال متنوع‌تر شدن است. این کشور به تدریج از کشوری که صادرکننده کالاهای اولیه است به یک صادرکننده تولیدات صنعتی تبدیل می‌شود. این امر در صادرات این کشور به اتحادیه اروپا نیز بازتاب پیدا کرده است که شامل سوخت، مواد معدنی، تجهیزات صنعتی و حمل و نقل و نیز برخی دیگر از کالاهای نیمه صنعتی می‌شود. در مقابل، مهم‌ترین صادرات اتحادیه اروپا به آفریقای جنوبی شامل تجهیزات و ماشین‌آلات حمل و نقل، محصولات شیمیایی و محصولات نیمه صنعتی می‌شود. بخش چشم‌گیری از روابط دو طرف شامل کمک‌های اقتصادی اتحادیه اروپا به آفریقای جنوبی است که ناشی از فقر گسترده و مشکلات اقتصادی-اجتماعی آفریقای جنوبی می‌شود و ماهیت موافقت‌نامه‌های اقتصادی و تجارت دو جانبه نیز به گونه‌ای است که کشورهای کمتر توسعه یافته مانند آفریقای جنوبی مجبور نیستند دسترسی باز مشابهی به تجارت اروپایی ارائه کنند. اتحادیه اروپا همچنین مهم‌ترین منبع سرمایه مستقیم خارجی برای آفریقای جنوبی است. شرکت‌های اروپایی در طیف گسترده‌ای از فعالیت‌های اقتصادی در این کشور سرمایه‌گذاری می‌کنند که مهم‌ترین آن‌ها در بخش صنعتی هستند. در یک چشم‌انداز بلندمدت، از سال ۲۰۰۰ تجارت کالا میان آفریقای جنوبی و اتحادیه اروپا ۱۲۰ درصد رشد داشته است و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی میان دو طرف نیز پنج برابر شده است.^۲

1- Trade, Development and Cooperation Agreement

2- https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/south-africa_en

روابط تجاری ایران و آفریقای جنوبی

پیش از انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷، ایران و آفریقای جنوبی روابط سطح بالای اقتصادی داشتند؛ به طوری که در سال ۱۳۵۵-۱۳۵۶ ایران به دومین شریک اقتصادی آفریقای جنوبی، پس از اسرائیل تبدیل شد. در این دوره روابط اقتصادی دو کشور عمدتاً حول صادرات نفت ایران به آفریقای جنوبی و واردات کالاهایی همچون سنگ آهن، فولاد، ذرت و شکر شکل گرفته بود.^۱

پس از انقلاب، روابط ایران با آفریقای جنوبی به علت حاکمیت سیستم آپارتاید بر این کشور قطع شد و تنها در سال ۱۹۹۴، پس از سقوط این سیستم روابط از سر گرفته شد. هم‌راستا با روابط اقتصادی دو کشور پیش از انقلاب، ایران در سال‌های ۱۹۹۴-۱۹۹۶ با تامین ۷۰ درصد از نیازهای نفتی آفریقای جنوبی، به بزرگ‌ترین صادرکننده نفت به این کشور تبدیل شد.^۲ با این حال سهم بالای ایران در تامین نفت مورد نیاز آفریقای جنوبی نتوانست به افزایش تجارت محصولات غیرنفتی میان دو کشور منجر شود؛ به طوری که تا پیش از سال ۱۳۹۶ آمار دقیقی از این روابط وجود ندارد. علیرغم این نکته، برخی شرکت‌های آفریقای جنوبی همچون ام. تی. ان، پتروسا (تامین‌کننده تجهیزات نفت، گاز و پتروشیمی)، ساسول (فعال در زمینه معدن، انرژی، صنایع شیمیایی و سوخت‌های سنتتیک)، مین تک (فعال در حوزه معدن) و استاندارد بانک در ایران فعال بودند^۳ که جز در برخی موارد، این فعالیت‌ها عمدتاً به دلیل تحریم‌ها متوقف شده است.

در حال حاضر، از مجموع ۵۳,۱۶ میلیارد دلار صادرات ایران در سال ۱۴۰۱، آفریقای جنوبی تنها ۰,۵۷ درصد را به خود اختصاص داده است و از این نظر در جایگاه پانزدهم در میان شرکای تجاری ایران قرار گرفته است.^۴ در حوزه واردات نیز این کشور از مجموع ۵۹,۶۵ میلیارد دلار واردات ایران با اختصاص ۰,۰۲ درصد به خود، در جایگاه ۱۱۹ قرار گرفته است.^۵

۱-بخشی، احمد، ایران و آفریقای جنوبی: سیر تحول روابط دوجانبه و ظرفیت‌سنجی آینده، فصلنامه روابط خارجی، سال ششم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۳، صص ۲۱۳-۱۸۱

۲-همان منبع

در دهه نخست قرن ۲۱ آفریقای جنوبی سیاست تنوع‌بخشی به تامین‌کنندگان نفت را در پیش گرفت که موجب کاهش سهم ایران و افزایش سهم عربستان و نیجریه شد. اولویت یافتن بازارهای آسیایی برای شرکت ملی نفت ایران و پس از آن اعمال تحریم‌ها علیه صنعت نفت، آسیب جدی به روابط نفتی ایران و آفریقای جنوبی وارد کرده است.

۳-همان منبع

۴-در حوزه صادرات کشورهای چین (۲۷,۴ درصد)، عراق (۱۹,۲ درصد)، ترکیه (۱۴ درصد)، امارات (۱۰,۸ درصد) و هند (۴ درصد) پنج شریک نخست ایران هستند.

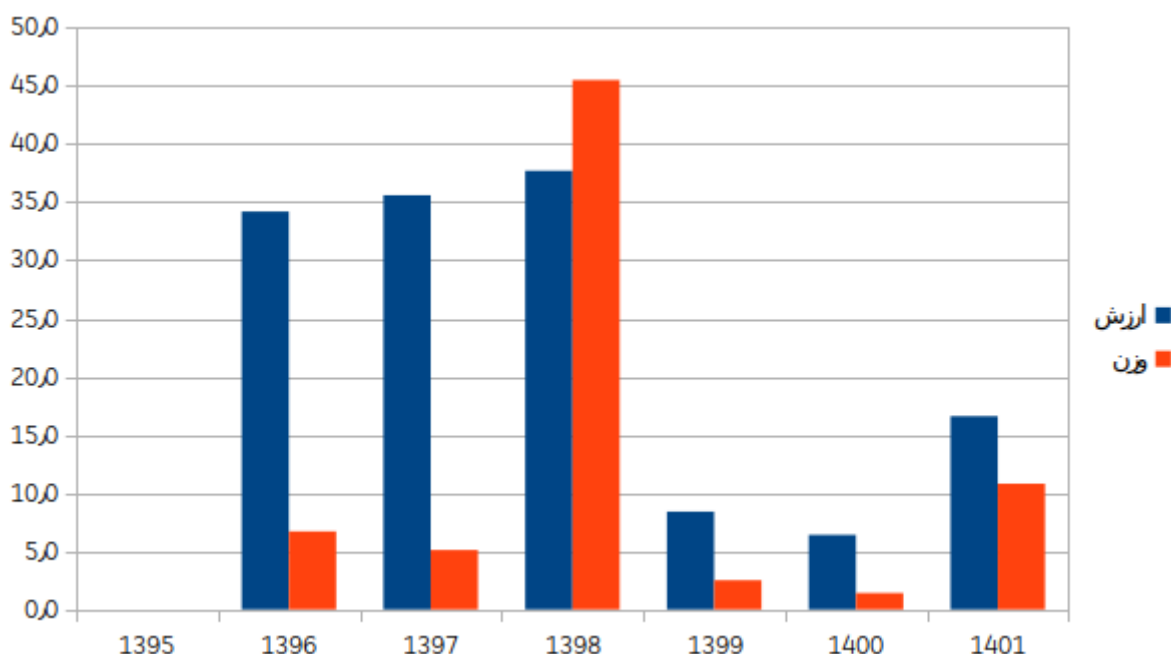
۵-در حوزه واردات کشورهای امارات (۳۰,۸ درصد)، چین (۲۶,۴ درصد)، ترکیه (۱۰,۲ درصد)، هند (۳,۳ درصد) و آلمان (۳,۳ درصد) پنج شریک نخست ایران هستند.

جدول ۱- مبادلات تجاری ایران و آفریقای جنوبی^۱

صادرات		واردات		سال
ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن متریک)	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن متریک)	
-	-	-	-	۱۳۹۵ ^۲
۳۷.۴	۷۱.۵	۳۴.۲	۶.۷	۱۳۹۶
۳۷.۱	۱۲۳.۱	۳۵.۶	۵.۱	۱۳۹۷
۸۸	۴۵۲.۷	۳۷.۷	۴۵.۵	۱۳۹۸
۳۸	۱۲۷	۸.۴	۲.۵	۱۳۹۹
۲۵۴.۴	۵۵۳	۶.۴	۱.۴	۱۴۰۰
۳۰۵.۴	۵۹۷.۶	۱۶.۶	۱۰.۸	۱۴۰۱

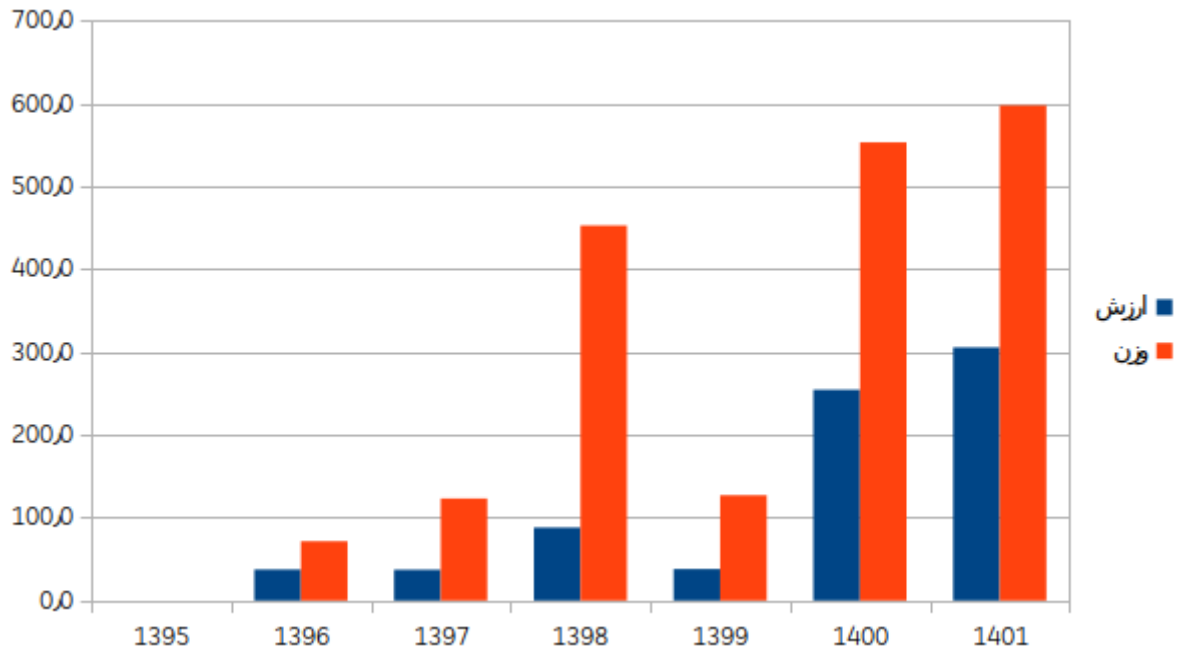
همچنین در سه ماهه نخست سال ۱۴۰۲ مجموع صادرات ایران به آفریقای جنوبی برابر با ۹۷.۵ هزار تن به ارزش بیش از ۲۷.۳ میلیون دلار و مجموع واردات ایران از آفریقای جنوبی معادل ۳.۱ میلیون تن به ارزش ۶۶ میلیون دلار بوده است.^۳ تصاویر شماره ۶ و ۷، به ترتیب تغییرات وزن و ارزش واردات و صادرات ایران از به آفریقای جنوبی را نشان می‌دهد.

تصویر شماره ۶: تغییرات وزن و ارزش واردات ایران از آفریقای جنوبی (هزار تن وزن، میلیون دلار ارزش)

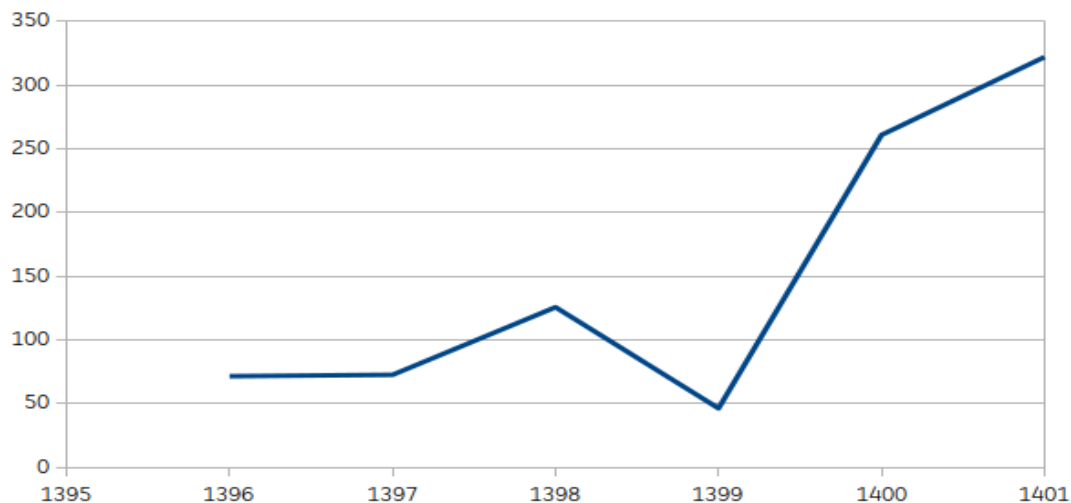
۱- گمرک جمهوری اسلامی ایران
 ۲- اصلاحات صادرات به و واردات از آفریقای جنوبی در سال ۱۳۹۵ موجود نیست.
 ۳- گمرک جمهوری اسلامی ایران

تصویر شماره ۷: تغییرات وزن و ارزش صادرات ایران به آفریقای جنوبی (هزار تن وزن؛ میلیون دلار ارزش)

چنان که در تصویر شماره ۸ مشاهده می‌شود، در بازه ۱۳۹۵-۱۴۰۱، تجارت دوجانبه رشد قابل توجهی را تجربه کرده است. در حالی که حجم تجارت دوجانبه ایران و آفریقای جنوبی در سال ۱۳۹۷ تغییر چندانی نسبت به سال پیش از آن نداشته است، در سال ۱۳۹۸ با افزایش ۴۳ درصد همراه بوده است. با این حال در سال ۱۳۹۹ تجارت دو کشور با یک افت شدید به سطح پایین‌تر از سال ۱۳۹۶ رسید است؛ هر چند در سال ۱۴۰۰ ارزش دلاری مبادلات دوجانبه به شدت افزایش یافته و به بیش از ۲۶۰ میلیون دلار رسیده است و مجدداً در سال ۱۴۰۱ با شیبی کمتر شاهد افزایش بوده و به ۳۲۷ میلیون دلار رسیده است.

تصویر شماره ۸: تغییرات ارزش تجارت دوجانبه ایران و آفریقای جنوبی (بر حسب میلیون دلار)

در سال ۱۴۰۱، شیرها و عصاره‌های نباتی (۶.۸ میلیون دلار)، سنگ و کنستانتزه منگنز (۲.۴ میلیون دلار)، انواع ابزارهای حفاری (۲ میلیون دلار)، فولاد ضدزنگ نوردشده (۲ میلیون دلار)، گریس (۵۸۷ هزار دلار)، قطعات ماشین‌های سنگ‌شکن مورد استفاده در معادن (۴۳۰ هزار دلار)، انواع تلمبه (۴۲۳ هزار دلار)، روان‌کننده‌های فاقد روغن‌های نفتی و معدنی (۱۶۸ هزار دلار)، کنستانتزه کروم (۱۴۷ هزار دلار)، کوره‌ها و فرهای القایی (۱۲۰ هزار دلار) و آهن‌رباها و مگنت‌های سرامیکی (۱۰۸ هزار دلار) عمده اقلام وارداتی ایران از آفریقای جنوبی را تشکیل داده‌اند.^۱

در همین سال، انواع اوره (۲۷۰ میلیون دلار)، گوگرد (۱۳.۵ میلیون دلار)، تنوع پروفیل‌های آهن و فولاد (۷.۸ میلیون دلار)، میلگردها و میله‌های نوردشده آهنی و فولادی (۵.۶ میلیون دلار)، قیر نفت (۴.۷ میلیون دلار)، انواع کفپوش (۱.۶ میلیون دلار)، بوتان مایع (۱.۲ میلیون دلار)، پروپان مایع (۸۹۳ هزار دلار) و پلی‌اتیلن (۱۰۶ میلیون دلار) مهم‌ترین کالاهای صادراتی ایران به آفریقای جنوبی را تشکیل داده‌اند.^۲

همچنین در سال ۱۴۰۱، گمرک‌های فرودگاه بین‌المللی امام خمینی (۴۲ درصد)، منطقه ویژه اقتصادی شهید رجایی (۳۷ درصد) و منطقه ویژه اقتصادی امام خمینی (۱۴.۵ درصد) مهم‌ترین نقش را در واردات کالا از آفریقای جنوبی داشته‌اند. در حوزه صادرات نیز گمرک منطقه ویژه اقتصادی شهید رجایی به تنهایی ۹۵ درصد از کل صادرات ایران به آفریقای جنوبی را به خود اختصاص داده است.^۳

ایران و آفریقای جنوبی در سال‌های اخیر دارای کمیسیون مشترک اقتصادی بوده‌اند که این کمیسیون به دلیل حجم اندک تجارت دوجانبه و «غیررقابتی شدن بازار آفریقا برای تجار ایرانی»، در سال‌های اخیر غیرفعال بوده است.^۴ در چارچوب این کمیسیون، دو کشور بالغ بر ۲۳ توافق داشته‌اند که هیچ یک از آن‌ها اجرایی نشده است؛ همچنین بر اساس اظهارات سفیر آفریقای جنوبی در تهران، دو کشور رسیدن به ۲ میلیارد دلار تجارت دوجانبه تا سال ۲۰۲۲ را هدف‌گذاری کرده بودند^۵ که حجم کنونی تجارت دو کشور با این هدف فاصله بسیاری دارد.

افزون بر کمیسیون مشترک اقتصادی، ایران و آفریقای جنوبی دارای چهار موافقت‌نامه اقتصادی و تسهیل‌گر تجارت دوجانبه هستند:

قانون «موافقت‌نامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری آفریقای جنوبی در مورد کمک متقابل بین گمرک‌های آن‌ها» مصوب فروردین ۱۳۹۱ که بر اساس آن دو کشور متعهد به همکاری در

۱- گمرک جمهوری اسلامی ایران

۲- گمرک جمهوری اسلامی ایران

۳- گمرک جمهوری اسلامی ایران

۴- نخستین اجلاس کمیسیون مشترک ایران و آفریقای جنوبی در سال ۱۳۷۴ و سیزدهمین (آخرین) اجلاس آن در سال ۱۳۹۶ برگزار شد.

نک: سازمان توسعه تجارت

۵- اتاق ایران آنلاین

خصوص اجرای صحیح و جلوگیری از تخلفات گمرکی، مبادله اطلاعات در خصوص ممنوعیت‌ها و تخلفات، ارائه اسناد، مدارک و سوابق و کمک‌های فنی همچون اطلاع‌رسانی در خصوص رویه‌ها و قوانین گمرکی شده‌اند.^۱

قانون «موافقت‌نامه کشتیرانی تجاری و موضوعات مربوط به دریانوردی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری آفریقای جنوبی» مصوب در ۱۳۸۲ که طی آن دو کشور متعهد به خودداری از اقدامات تبعیض‌آمیز در خصوص حمل بار و مسافر، رعایت اصل دولت کامله‌الوداد در خصوص استفاده از بندرگاه‌ها و تعرفه‌های بندری، پذیرش اسناد و مدارک صادرشده از سوی طرف مقابل به عنوان اسناد رسمی شناسایی شناورها، ارائه امکان دسترسی اعضا و خدمه شناورهای طرف دیگر به ساحل، ارائه کمک‌های اضطراری به شناورهای یکدیگر و ارائه امکان پرداخت هزینه‌ها و تعرفه‌ها از محل درآمد شرکت کشتیرانی ثبت شده در کشور طرف مقابل شده‌اند.^۲

قانون «موافقت‌نامه اجتناب از اخذ مالیات مضاعف و تبادل اطلاعات در مورد مالیات‌های بر درآمد بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری آفریقای جنوبی» مصوب تیر ۱۳۷۴ که طی آن دو کشور متعهد به خودداری از دریافت مالیات مضاعف از اشخاص حقیقی و حقوقی تابعه دولت مقابل شده‌اند.^۳

قانون «موافقت‌نامه تشویق و حمایت متقابل از سرمایه‌گذاری بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری آفریقای جنوبی» مصوب آبان ۱۳۷۹ که طی آن دو کشور متعهد به تحکیم همکاری‌های اقتصادی در جهت تامین منافع هر دو دولت، به کارگیری منابع اقتصادی و امکانات بالقوه خود در امر سرمایه‌گذاری، ایجاد، حفظ شرایط مساعد و حمایت از سرمایه‌گذاری‌های سرمایه‌گذاران طرف مقابل شده‌اند.^۴

با وجود این بسترهای حقوقی، فقدان توافق‌نامه‌های تجاری همچون تجارت ترجیحی و تجارت آزاد، مانع اساسی برای ارتقا سطح روابط تجاری دوجانبه محسوب می‌شود؛ به ویژه اگر رسیدن به سطح ۲ میلیارد دلار در سال‌های پیش رو را مد نظر قرار دهیم. به طور کلی توافق‌های تجاری، امکان رقابت در بازار هدف را فراهم می‌کند که با توجه به شمار معدود بازیگران در هر یک از بخش‌های اقتصادی آفریقای جنوبی که از آن با عنوان «انحصار چندجانبه» در تولید و توزیع کالاها و خدمات یاد می‌شود، اهمیت دوچندان می‌یابد. وضعیت انحصار چندجانبه سبب شده است تا «اندازه اقتصادی متوسط شرکت‌ها به مراتب بزرگ‌تر از ایران»^۵ باشد؛ به عبارت دیگر شرکت‌های ایرانی برای حضور فعال در بازار آفریقای جنوبی با رقبایی به مراتب بزرگ‌تر از خود روبه‌رو باشند.

۱- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

۲- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

۳- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

۴- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

۵- معاونت دیپلماسی اقتصادی وزارت امور خارجه

در مجموع، به نظر می‌رسد ادامه روند فزاینده تجارت دوجانبه - غیر از رهایی ایران از بند تحریم‌ها - در گرو توجه ویژه سیاست‌گذار به توانمندسازی شرکت‌های ایرانی برای رقابت در بازار آفریقای جنوبی است.

توصیه‌های سیاست‌گذاری

- تلاش برای انعقاد توافق‌نامه تجارت ترجیحی و ارتقا آن به تجارت آزاد، با توجه به روابط سیاسی مثبت دو کشور و روند رو به رشد تجارت دوجانبه
- فعال کردن کمیسیون مشترک اقتصادی دو کشور و تلاش برای اجرایی شدن توافقات متعدد موجود
- گسترش تجارت در حوزه فلزات قیمتی
- مذاکرات گروهی با اتحادیه گمرکی جنوب آفریقا (SACU) به منظور تسهیل روابط تجاری دوجانبه، به ویژه به واسطه ارتباطات بخش خصوصی